

ПОГЛЕД НА ИСЛАМИЗАЦИЈУ ГОРЕ И ОСТАЛИХ ШАРПЛАНИНСКИХ ЖУПА*

I

До доласка Турака – Османлија, како је у историјској науци познато, у пределима Шарпланинских жупа – Сиринићу, Средској, Гори и Опољу, као и у читавом региону између Црног Дрима и Вардара са котлинама Горњи и Доњи Полог (Тетовска област) живело је словенско српско становништво. На овом пространству биле су чак две царске престонице средњовековне српске државе – Призрен и Скопље. Османлијском окупацијом Шарских предела, крајем 14. века (после заузећа Скопља 1392. године и Призрена 1455.) у дотадашњој етнички чисто српској а у верској хришћанско-православној средини, почеле су се вршити крупније етничке, конфесионалне и демографске промене: најпре у суседним Шарским до тада “богохранимим” царским градовима Призрену, (X) Тетову и Скопљу где су се почеле, *најпре*, стварати турско-османлијске колоније варошког цивилног становништва – ерлија (занатлија) и трговаца, као и војничких посада – спахија, јаничара и других родова турске редовне и помоћне војске. Паралелно са освајањем и колонизацијом свог становништва досељаваног углавном из Анадолије (Мала Азија), Османлије су вршили, мању или већу исламизацију – “турчење” дотадашњег хришћанског староседелачког српског становништва, као и великог дела Арбанаса између Црног Дрима и Јадранског мора. Турске управне, судске и аграрне установе – чији је основ било Шеријатско право, у социјално-економским односима између освајача и покороног становништва (“раје”) – увеле су тимарско-спахијски аграрно-правни систем. Како је Шеријатско законодавство, засновано на верским прописима Корана, ослобађало покороно хришћанске народе многих поданичких пореских обавеза, где је харач (данак) представљао, заједно са ангоријом (кулуком), најтежи облик рајинских обавеза – то су многи из редова покороног становништва прелазили у ислам и тиме постајали “правоверни” – пуноправни турски грађани. Османлије Турци живели су искључиво као варошко, или градско, становништво а исламизирана хришћанска популација само по селима. Исламизација Шарпланинских жупа – и због

---

* Аутор: Академик Владимир Стојанчевић

демографско-популационих, верских али и привредно-економских и посебно безбедносних разлога (због хришћанске српске хајдучије али и других одметника од турске власти – познатих нарочито међу арбанашким “кесецијама”) – била је форсирана са врха државне управе Османлијског царства – Турске, и она је била, као државно-политички и верски програм јачања Царства, нарочито јака у румелијским областима од краја 16. века и у 17. веку. Исламизација се спроводила посредством санџак-бегова – управника појединих области – “санџака”, и преко турских судских органа и установа кадија и мешџема (судова). У Шарпланинским западним жупама и приобаљу Црног Дрима, исламизацију су нарочито спровели, по историјским изворима и народном предању, чувени Кулин-бег и Синан-паша.

II

У турској управи међу покореним балканским народима, а посебно о исламизацији у јужнословенским крајевима, као и међу Грцима и Арбанасима, написано је доста радова а издати су и бројни турски архивски извори – службена документација како у европској тако и у историографији балканских научних центара, посебно оних који су се бавили специјалистичким оријенталним студијама (Софија, Сарајево, Скопље, мање Београд, Приштина). Из ових извора се види да је исламизација у крајевима средњовековне српске и бугарске државе вршена углавном насилним путем, али је било – у далеко мањем броју – и својевољног приступања исламу “турској” вери. Што се тиче Шарпланинских жупа – после суседног предела Љуме – исламизирано је најпре Опоље – где је релативно брже извршена и арбанашка асимилација тамошњег првобитно словенског, српског становништва, и до краја 18. века тај процес је био завршен.

Гора је, међутим имала другојачију историјску судбину. Два или три чиниоца су ту била од пресудног значаја: Прво, слабљење централне, државне, управе – Порте, да пружи правну, законску заштиту, и јавну безбедност, у удаљенијим крајевима Османског царства од харамија који су из неплодних планинских крајева суседне Албаније (преко Дрима) – пре свега и “Доње Дибре” и Љуме масовно пљачкали како хришћане тако и муслимане (исламизирани раније хришћанске сељаке) у западним пределима Призренског санџака (који се простирао и на Полог са Тетовом). Друго, фанариотске владике Цариградске патријаршије, добивши своје владичанске положаје симонијом (новцем) и подмићивањем (“рушвет”) на Порти и у Фанару, јако су глобили своју хришћанску паству у њеним обавезама према цркви, прогонили свештенике и словенско богослужење – чиме су многа села “отерали” у мухамеданце, нарочито после укидања Српске пећке патријаршије (1557-1766). Треће, иако у сточарству веома богата, Гора је морала да велики део својих житеља шаље у печалбу не само по европском делу Турске – Румелијски вилајет – већ и у Цариград, Анадолију, Сирију,

Египат. Печалбари су, често, годинама живели ван свог завичаја Горе, па су их тешки услови живота – посебно пљачке стада оваца, говеди и коња од суседних Љумљана – нагнали да спонтано приступе исламу – “турчењу”, како би их нова вера и турска управа преко кадија и призренских градских турских власти, паша и бегова колико толико заштитила. Горани су пришли исламу готово једновремено, па су, због своје социјално-друштвене компактности успели да сачувају свој словенски народни карактер, српски језик и многе обичаје својих предака од пре османлијског освајања. Последњи хришћани у Гори, или су се иселили у Призрен који је до половине 19. века – према Милеру и Буеу – имао српско-православну већину, или су прешли у ислам, у време Кримског рата (1853-1858). Сведочење о томе изнео је и познати Призренац Петар Костић и сам по оцу и даљим прецима Горанин, иначе писац неколико веома документованих и објективно и критички писаних књига о Србима у Призрену, као и општим приликама у Призренској околини, од краја 18. века до краја турске власти 1912. године (а и после тога). Такође, и руски конзул у Скадру и Призрену Иван Јастребов више година пре и после српско-турских ратова (1876-1878. године), посебно је испитивао живот, прошлост и садашњост Призренског краја и о томе написао обимно дело о Старој Србији. Нарочито су драгоцени његови подаци – права историјска документација – о Шарпланинским жупама. Његово дело је писано строго научно, чему је допринела његова широка култура и добро познавање прошлости тих крајева. Такође, томе је допринело његово одлично знање не само турског и српског језика већ у извесној мери и албанског говора.

С обзиром на основни предмет Научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности у организацији Академијиног Географског института “Јован Цвијић”, и наслова нашег рада, као веома драгоцене и незаменљиве податке, доносимо табеларни преглед Шарпланинских жупа са доминантним словенским карактером њиховог становништва и српским народним говором у њима.

III

Ову конфесионално-језичку (етничку) структуру три Шарпланинске жупе Јастребов је приказао док је био руски конзул у Призрену, пошто је обишао скоро сва села, тј. неколико година и после ратова Србије са Турском 1876-1878.

Анализа података показује овакву ситуацију: Срб православне вере са муслиманима српског говора у Гори и Средској, по говорној основи чинили су велику већину од скоро девет десетина, тј. 87,97%, у односу на Арбанасе нешто преко једне десетине тј. 12.03% укупног становништва.

У овим жупама није било Турака-Османлија. У време прикупљања ових података у Гори је живела искључиво словенска (српска) поисламље-

на популација. У Средској становништво српског говора обе вере – православно и муслимани, чинило је, скоро, *три четвртине* укупног житељства, а Арбанаса нешто преко *једне четвртине*.

Табела 2. *Језичка структура становништва*

			Језичка структура становништва					
			Број домова					
			Српски језик			Арбанашки језик		
	Број села	Укупан број домова	Православни	муслимани	Укупно		Муслимани	
					Број	%	Број	%
Сиринић	15	943	786	-	786	83,35	157	16,65
Средска	32	1.888	488	900	1.388	73,52	500	26,48
Укупно:	47	2.831	1.274	900	2.174	76,80	657	23,20
Гора	31	2.617	-	2.617	2.617	100,00	-	
Свега:	78	5.448	1.274	3.517	4.791	87,97	657	12,03

Горани, и поисламљени у Средској, као и Арбанаси – иако су исповедали сви “турску” веру, чинили су два посебна етничка ентитета, посебне етничке групе, сродне са православним Србима у Средској и суседном Сиринићу.